

Böhm Károly székfoglaló beszéde a kolozsvári egyetemen.

(1896. március 3-ikán.)

Midőn a kolozsvári Ferencz József Tudományegyetem bölcsészeti tanszékét Ő Felsége koronás királyunk legmagasabb elhatározása folytán szerencsés vagyok elfoglalni, teljes tudatában vagyok annak a nagy felelősségnek, melyet e tanszék elfoglalásával magamra vállaltam. S őszintén bevallom, hogy eleinte kétely fogott el. vajjon képes leszek-e ezen állást a mai philosophiai igényeknek megfelelően betölteni? képes leszek-e azon várakozásoknak megfelelni, amelyeket némelyek személyemhez kötöttek s most is kötnek? Feltűnt előttem e tanszéken elődömlők, Szász Bélának alakja, kivel gazdag költői és kitűnő szónoki tehetségre nézve, melyekkel az irodalom több ágában oly kiváló szerepet játszott, nem verse-nyezhetem s kinek irodalmi és tanári működése a legelső székfoglaló értekezéstől kezdve (melyben a tudat kérdését fejtegette) egészen Mill J. Stuart logikájának fordításáig, a philosophiai ismeretek terjesztéséhez hazánkban oly tetemes mértékben hozzájárult. Egyéni tehetségeim s hazánk philosophiai viszonyainak lelkiismeretes mérlegelése után habozás nélkül és őszinte hálával a kolozsvári egyetem bölcsészeti kara iránt, elfogadtam a kitüntető meghívást. Elfogadtam, nem mintha tulzott véleményem volna egyéni tehetségeimről, melyeknek határait nálamnál senki jobban nem ismeri, — hanem azért, mert a philosophia ügyének új állással jobban véltem szolgálhatni, s mert felsőbb végzést láttam/ abban, hogy éppen onnan ért engem, éltem delén túl lévő férfiút ez a kitüntető meghívás, ahová lelkemet fiatalkori vágya mindenkor vonzotta. Az élet viszontagságai megfosztottak ugyan az ifjúság sok aranyos álmától, de él bennem még mindig azon idealismus, amely nélkül tudományos életet nem képzelhetek; s ha lelkem szárnyai talán nem is emelnek többé oly rohamosan az ideák honába, érzem, hogy kezem biztosabb s most meg-bizhatóbb kalauza lehetek a reám bízottaknak, mint a milyen lehettem volna, ha fiatal lelkem féktelenkedő vágyai teljesültek volna.

Már pedig biztos kéz és meg nem ingatható meggyőződés kell ahhoz, hogy a philosophia mai viszonyai között valakit a meggyőződés révébe kalauzoljunk. Egyfelől ugyanis a modern philosophia álláspontját vonják ismét kétségbe, mikor négyszázados haladását tévedésnek hirdetik s a tudás helyett újra a hit tételeivel kínálják a kételyektől megtépett emberi értelmet; másfelől magának a philosophiának jelen állapota méltán okot szolgáltat a legkomolyabb aggodalmakra. Én azonban azt hiszem, hogy ezen kettős veszélyből a philosophia józan megfontolással megszabadulhat. Tiszteletben tartva azt a gondolatkört, amelyet az emberi szív azért inspirál, hogy kiolthatatlan vágyainak kielégítést szerezzen, — a philosophia a maga teendőit a tudás körére köteles korlátozni s a vallástól függetlenül járhat a maga útjain. Mert a philosophia a bebizonyítható tanok rendszere, nem doxa, hanem epistémé s amit be nem bizonyíthat, azt a szabad vélekedésnek és hitnek kell szabadon hagynia. Hiszen még most is áll *Bacon* szava, hogy a philosophia felületesen megízelve Istentől elvezet, de a maga teljességében áthatottan ismét csak a vallásban találja érzelmi beteljesülését. De ami a philosophiai tudást illeti, ott teljesen függetlenül járhat el. Ezen függetlenséget, amelyet a philosophia ideiglenes visszaesések dacára, *Descartes* óta soha fel nem adott, a philosophia nevében magam számára is feltétlenül vindikálom. Ezt a függetlenséget én annyira természetesnek találom, hogy a philosophiát enélkül elképzelni sem tudom; valamint a madár a légtérben repül, a hal a vízben uszkál, úgy nélkülözhetetlen közege a szellemnek és egyedüli útja az igazságnak: a *gondolkodás szabadsága*.

Ez különben a köztudatban annyira megerősödött dolog, hogy bővebb bizonyításra nem szorul; ellenkezőleg, igazolnom kellene, ha a philosophiát valami előfeltételhez kötni akarnám, ha le tudnék mondani, árulást követve el az észen, a gondolkodás szabadságáról. Inkább más dolog aggasztja lelkemet. A philosophia a mai nemzedék előtt, bár újra felléje kezd fordulni a figyelem, mégis sokat vesztett egykori vonzó erejéből. *Kant* tanai nem csekélyebb hatással voltak a gondolkodás országában, mint az egykoruan lezajló francia forradalom a politikai életben, bár nem oly drámai erővel; de azért folyton hatnak a tudományos gondolkodást fegyelmezve. *Fichte* lelkesült ajkairól bizalmat és reményt merített a lealázott német nép a jobb jövő iránt. Lábainál ültek *Schelling* és *Herbart* s *Hegel* egész komolysággal hirdette a philosophia tribunionjába burkolózva, hogy a világszellem végre önmagának tudására ébredt s ez az ébredés a berlini katedrán ment végbe. Azóta végignyargalt a tatárjárás a philosophia zöld vetésein s mi utódok alig vagyunk képesek megérteni azt a lelkesedést, azt a „dionysosi mámort“ (*Nietzsche* szavai szerint), amely

még e század elején a német tudományos világot lázban tartotta.

Comte jóslata, mellyel az *âge de la specialité*-t lejártnak hirdette, ugyan olyan tévesnek bizonyult, mint más jóslata (pld. az, hogy nemzetiségi harczok többé lehetetlenek az *õ republique occidentale*-jában). Alig, hogy e jóslat elhangzott, minden téren felvirágzott a specialista tudás. Neki mentek a mocsári szunyognak, a békaczomb izmainak, az idegsejtek mikroszkopizálásának, sőt egyes fénysugaraknak; belemerültek a történeti tények ezen apró mozzanatába, szavak, sőt betűk történetét írták s megszegyenítették azt a német professzort, aki 22 szemeszteren át olvasott *Jézsaías prófétáról* s mikor meghalt, munkájának felét sem végezte volt el.

A mi korunk tudománya minden tekintetben egy új alexandrinismus felé halad. S én ebben nem látok veszélyt; ellenkezőleg, a szellemi erő szükségképpen külterjeszkedését látom benne, amely után bizonyára be fog következni újra a szüsztolé kora. Minden concentratiot dissipatio követ, amely új concentrációban végződik. A dissipatiot a szófisták korában követte Aristoteles; Aristotelest felváltotta az alexandriai iskola. A szétzilált ókort ismét centrálta a keresztyénség s a scholastikában feléledt Aristoteles. A scholát szétrobbantotta a renaissance és a természettudomány; de centrálta Spinoza és Wolff. Ujra szétvetődött a tömörültség Locke, Hume és Kant tanában, s ismét rendszerbe állott Hegel és *Comte* filozófiájában. *Comte* után jött az *âge de la specialité* s újra itt áll kísérletül Herbert Spencer és Wundt. S bár ezen két férfiú műve éppen, mint concentratio és összefoglalás, alapos kifogás alá esik s a mi időnkben még mindig a specialitás uralkodik, — biztosan tudom, hogy a filozófia a szét-esett tagokat összefoglaló gyémántkötelékkel újra egységes képpé fogja forrasztani.

Hazánkban is ugyanezeket a viszonyokat találjuk. Mi nálunk is az egyes tudományok külön utakon haladnak, nem törődve egymással. Külön társulatok mivelik a szépirodalmat. Itt van azután a történeti, a néprajzi, az archeologiai, matematikai, filozófiai, pedagógiai és egyéb társaság; itt van a Természettudományi Társaság 8000-et megközelítő tagjával. Kétségbe essünk-e ezen részletes munkával szemben a filozófia egységesítő munkája felett? Bizonyára kishitűség lenne elhinni, hogy ez a filozófia életképtelenségének a jele. Sőt éppen ebből merítem a reményt arra, hogy a filozófia, amelyet mi még nem bírtunk nemzeti alakban megvalósítani, az alapos, részletes tudásból alapos és reális alakban fog kikerülni. Mert a magyar néplélek természete éppen nem oka annak, hogy a tudományos filozófia soha sem virágzott. Amely népnek oly példabeszédei vannak, mint a magyárnak, annak

lényegében rejlik a filozófiai ösztön s előbb-utóbb győzelmesen fog megnyilatkozni. Külömben is a tudomány általában nem az ösztönszerűen és nem-tudatosan működő népléleknek, hanem az öntudatos egyéni észnek az alkotása s ha tehát nálunk a filozófia nem volt képes önálló alakot teremteni magának, akkor ne a metafizikai néplélekre, hanem inkább az egyesek gyengeségére, vagy tétlenségére hivatkozzunk.

Azonban itt se legyünk tulszigorosságunkban igazságtalanok. Hiszen mi eddig is kivettük részünket a filozófia múltjából. Descartes után itt találjuk Apáczai Cseri Jánost a gyulafehérvári főiskolában; Bacon követi az eperjesi Bayer (De atomis 1667). Kant követői közül legyen szabad Kőteles Sámuelt említenem Marosvásárhelyen és Nagyenyeden; ellenesei közül a heveskedő Budai Ferenczet s a megfontolatlan Rozgonyi Józsefet; Fichtét ismerteti a sárospataki Sipos; Schellingnek sem hiányoztak hívei, de a legnagyobb hatást Hegel gyakorolta. Tárczy Lajost 1836-ban tiltották el ezen tan előadásától; Hegelt Taubner, Domanovszky, Kerkápoly és még sokan követték. A herbarti irány még ma is uralkodik iskoláinkban. Ujabb időkben az angol és francia filozófia is terjesztetik nálunk (J. Stuart Mill logikáját magyarra fordította Szász Béla, Lewis könyvét Bánóczy stb.). A Magyar Philosophiai Szemle Comte egész rendszerét hozta kivonatban.

Nem volnánk tehát igazságosak, ha a magyar tudósokat azzal vádolnók, hogy nem vettek részt a filozófia nyugati áramlataiban. Önállásra is törekedtünk, de csekély sikerrel és eredménnyel. Szontágh és Hetényi az egyezményes filozófiával, Horváth Cyrill „concretismusával“, több sikerrel a még élte alkonyán is friss lelkű Brassai Sámuel. S mi mégis, ha őszinték akarunk lenni, bevalljuk, hogy filozófiai dolgokban nagyon szegények vagyunk. Sokat tépelődtem én ezen és felvettem a kérdést: miért nincsen nekünk önálló gondolkozónk? s mi módon lehetne ezen szegénységünkön segíteni? Én e szegénység főokát a *forrástanulmány hiányosságában* találom, amellyel karöltve jár a kritika hiánya: nem tudunk a források között válogatni.

A módokra nézve, amelyek e bajunkat gyógyítanák, eltérés van közöttünk. Némelyek azt hiszik, hogy idegen műveket kell átültetni s e tekintetben a Tud. Akadémia sokat tett idegen filozófiai termékek fordíttatásával. Ezt én a magam részéről *petitio principii*-nek tartom. E művek megértése u. i. már felteszi a filozófiai képzettséget. Nekünk hát önálló munkásságra kell igyekeznünk, még pedig kritikai alapon. E célnak szolgált a Magyar Philosophiai Szemle; mikor mi ezt 1882-ben életbe léptettük, ennek az önálló munkásság-

nak felkeltését céloztuk. Nem kívántuk, hogy európai színvonalon álljanak cikkeink; csak értelmesek legyenek és önálló kutatásról tanuskodjanak. Sem a görög filozófia, sem a nyugati népek bölcselete nem keletkezett egy évszázad alatt; hosszú történeti fejlődésnek eredményei voltak ezek mind és némely rendszer (pld. Aristotelesé) századok munkáját tartalmazza észszerű összefüggésbe hozva. A Magyar Philosophiai Szemle megszűnésével bezáródott az a palaestra, melyben a filozófiai elmék gyakorlattal erősítették idegeiket.

Nézetem szerint az egyetemeken kell az alapozást kezdeni. Itt van az a talaj, amelyen a filozófia lenvirága kinőhet. Ezt a talajt akarom én is megmivelni. Ezen távolban lebegő céloom nem zárja magában az iskolacsinálás gondolatát; a filozófia a modern korban önálló egyes emberektől indult ki. Így fog ez nálunk is történni. De könnyebben fog ez menni, ha az egyetemen megadjuk az alapokat. E czélhoz mértem én első előadásaimat: a *Logikában* annak képét kívánom adni, hogy a tudománynak milyen alakban és formában kell fellépnie, ha *helyes* és *igaz* akar lenni; A *görög filozófia történetében* szem elé akarom állítani, hogy rövid idő alatt miként lett a tudomány tökéletes rendszerüvé; a *kritikát* pedig a Spinoza olvasása által óhajtom megismertetni.

Midőn e célt ezen alkalommal megvallom, felhívom Önöket, Uraim, hogy e célt foglalják szívükbe s hogy mint munkatársak együtt iparkodjunk elérni: *magyar önálló filozófiát európai színvonalon*. Ezért, tekintettel a szándék tisztaságára és magasztosságára, bizalmat kérek vezetésem iránt és bizalmat a logika iránt. E kettős bizalommal idővel megvalósítjuk a szent célt.